לא [א]כנגד רבו ולא אחורי רבו ותניא רבי אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו [ב]והנותן שלום לרבו °והמחזיר שלום לרבו (א)[ג]והחולק על ישיבתו של רבו והאומר [ד]דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שאני רבי ירמיה בר אבא °[ה]דתלמיד חבר הוה והיינו [ו]דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב מי בדלת אמר ליה אין בדילנא ולא אמר מי בדיל מר ומי בדיל והאמר רבי אבין פעם אחת התפלל רבי של שבת בערב שבת ונכנס למרחץ ויצא ושנה לן פרקין ועדיין לא חשכה [ז]אמר רבא ההוא דנכנס להזיע °וקודם גזירה הוה איני והא אביי שרא ליה לרב דימי בר ליואי לכברויי סלי ההוא [י]טעותא הואי וטעותא מי הדרא והא אמר אבידן פעם אחת נתקשרו שמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה הוא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפזרו העבים וזרחה החמה ובאו ושאלו את רבי ואמר הואיל והתפללו התפללו שאני יצבור דלא מטרחינן להו: א"ר חייא בר אבין רב צלי של שבת בערב שבת רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת רב צלי של שבת בערב שבת אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על הכוס ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל [ח]מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס והלכתא כוותיה רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת אומר הבדלה על הכוס או אינו אומר הבדלה על הכוס ת"ש דאמר רב יהודה אמר שמואל [ט]מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס אמר ר' זירא אמר רבי אסי אמר ר' אלעזר א"ר חנינא אמר רב בצד עמוד זה התפלל ר' ישמעאל בר' יוסי של שבת בערב שבת כי אתא עולא אמר בצד תמרה הוה ולא בצד עמוד הוה ולא ר' ישמעאל ברבי יוסי הוה אלא ר' אלעזר בר' יוסי הוה ולא של שבת בערב שבת הוה אלא של מוצאי שבת בשבת הוה: תפלת הערב אין לה קבע: מאי אין לה קבע אילימא [י]דאי בעי מצלי כוליה ליליא ליתני תפלת הערב כל הלילה אלא מאי אין לה קבע כמאן דאמר [כ]תפלת ערבית רשות דאמר רב יהודה אמר שמואל תפלת ערבית רבן גמליאל אומר חובה ר' יהושע אומר [ל]רשות אמר אביי הלכה כדברי האומר חובה ורבא אמר [מ]הלכה כדברי האומר רשות. ת"ר מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רשות בא לפני רבן גמליאל א"ל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל חובה א"ל והלא ר' יהושע אמר לי רשות א"ל [נ]המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש כשנכנסו בעלי תריסין עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל רבן גמליאל חובה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה אמר ליה ר' יהושע לאו א"ל והלא משמך אמרו לי רשות אמר ליה יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך עמד רבי יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי היה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן עמוד ועמד אמרי עד כמה נצעריה וניזיל בר"ה אשתקד צעריה בבכורות במעשה דר' צדוק צעריה הכא נמי צעריה תא ונעבריה מאן נוקים ליה נוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה הוא נוקמיה לר' עקיבא דילמא עניש ליה דלית ליה זכות אבות אלא נוקמיה לר' אלעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא הוא חכם דאי מקשי ליה מפרק ליה והוא עשיר דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אזל ופלח והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה אתו ואמרו ליה ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא אמר להו איזיל ואימליך באינשי ביתי אזל ואמליך בדביתהו אמרה ליה דלמא

כנגד רבו. אצל רבו ומראה כאילו הם שוים: **אחורי רבו.** נמי יוהרא הוא: **שלום לרבו.** כשאר כל אדם שלום עליך ולא אמר לו שלום עליך רבי: **והיינו דקאמר ליה.** אותו היום שהתפלל רב של שבת בערב שבת אמר ליה רבי ירמיה מי בדלת מן המלאכה הואיל וקבלת עליך שבת בתפלתך: **ולא אמר ליה מי בדיל מר.** שמע מינה תלמיד חבר הוי ליה: **לבית המרחץ.** סלקא דעתך לאחר שגזרו על הזיעה ועל הרחיצה בשבת כדאמרי' במסכת שבת בפרק כירה שהסיקוה (ד' מ.) אלמא אע"ג דצלי לא בדיל מאיסורי שבת: **אמר רבא להזיע.** נכנס להזיע מחמת חום בית המרחץ ולא נתן עליו מים: **וקודם גזרה.** עד שלא גזרו על הזיעה. ובכל דוכתא דאמרינן כדאמר רבא להזיע כו' מהכא אמרינן: **לכברויי סלי.** לעשן אותן בגפרית לאחר שהתפלל של שבת בערב שבת: **טעותא הואי.** לא קבל עליו תוספת שבת משעת תפלה מדעת אלא יום המעונן היה וכסבור חשכה ואחר כך זרחה חמה: **הואיל והתפללו התפללו.** ולא הצריכם להתפלל משתחשך אלמא תפלה היא. ואע"פ שלא הותרו במלאכה התם הוא דלא לעבור על ד"ת אבל לענין תוספת אע"ג דבטעות הוה תוספת הוא ע"י תפלה הואיל ואמר תפלה קבלה היא: **בעלי תריסין.** חכמים המנצחים זה את זה בהלכה: **היאך יכול החי להכחיש את החי.** על כרחי אני צריך להודות שאמרתי לו רשות: **התורגמן.** שהיה עומד לפני רבן גמליאל ומשמיע לרבים את הדרשה מפי רבן גמליאל: **עמוד.** שתוק: **אשתקד.** שנה שעברה: **בראש השנה.** במסכת ראש השנה (דף כה.) שאמר לו גוזר אני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך: **בבכורות.** במסכת בכורות (דף לו.): **במעשה דרבי צדוק.** בבכורות הוא. ר' צדוק הוה ליה בוכרא ואמר ליה רבן גמליאל לר' יהושע עמוד על רגליך כו' כי הכא: **תא ונעבריה.** בואו ונעביר אותו מן הנשיאות: **בעל מעשה הוא.** והוה ליה לרבן גמליאל צערא טפי: **לית ליה זכות אבות.** ודילמא עניש ליה רבן גמליאל: (ח)**מעברין לך.** יורידוך מן הנשיאות בשביל אחר: ה"ג

ולא אחורי רבו. פירש רש"י משום יוהרא ויש מפרש שנראה כמשתחוה לרבו: **והנותן** שלום לרבו והמחזיר שלום. פירוש כשאר בני אדם שאינו אומר שלום עליך רבי והיינו דאמרינן (ב"ק דף עג:) כדי שאילת תלמיד לרב אי נמי ההוא לכתחלה קאמר ובתלמיד חבר דשרי ככל הני דלקמן: **הואיל** והתפללו וכו'. הכא נמי נימא (ט)לענין (א) חומרא ואמאי שרי ליה ובקונטרס פי' בפנים אחר: **שאני** צבור. אע"ג דלא מטא זמן (י)אין (ב) איסורה איסור בעשיית מלאכה אף על גב דטעותא הוא: **צלי** של מוצאי שבת וכו'. יש לומר דהכא מיירי שיש לו צורך מצוה לעשות במוצאי שבת כגון ללכת למול תינוק ולא יהיה לו יין להבדלה אם לא יקדים דודאי צריך להוסיף מחול על הקדש לאורייתא אבל בחנם לא ופשיטא שלא היו ממהרים להבדיל ולהתפלל של מוצאי שבת בשבת דגם במלאכה אסור עם חשיכה: **הלכה** כדברי האומר רשות. לאו דוקא רשות אלא כדפרישית לעיל (ד' כו.) ולכך נקרא רשות לבטלה עבור מצוה אחרת העוברת: **והלכתא** כוותיה דרב. ונראה דלכך תקנו פסוקים וקדיש בין גאולה לתפלה דרשות היא[א]: [ע' תוס' לעיל ד: ד"ה אמר ר"י] ושל

עין משפט
נר מצוה

כג א מיי' פ"ה מהל' ת"ת הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' צ סעיף כד [וביו"ד סימן רמב סעיף טז]:

כד ב מיי' שם הל' ה סמג עשין יג טוש"ע יו"ד סי' רמב סעיף טו:

כה ג מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעי' ב [ג]:

כו ד מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סעי' כד:

כז ה מיי' שם טוש"ע או"ח סימן צ סעיף כה:

כח ו ז טוש"ע א"ח סימן רסג סעיף יד:

כט ח מיי' פ"ג מהלכות תפלה הל' ז ופכ"ט מהלכות שבת הל' י"א סמג עשין כט טור שו"ע א"ח סי' רסז סעיף ב:

ל ט מיי' וסמג שם טור שו"ע או"ח סי' רצג סעיף ג:

לא י מיי' פ"ג מהלכות תפלה הלכה ו:

לב כ מיי' פ"א מהל' תפלה הלכה ו ופ"ג הל' ו ז ופ"ט הלכה ט סמג עשין יט טור או"ח סי' רלה רלו רלז:

◆

רבינו חננאל

הוקשה תפלת מנחה לתמיד של בין הערבים אלא לקטרת שנאמר תכון תפילתי קטרת לפניך וגו'. ותו הא דאמר ר' [אליעזר] העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים, אוקמוה אביי בר אבין ור' חנינה בר אבין כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה, דאמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה שנאמר יראוך עם שמש, ואע"ג דלייטי עלה במערבא, הני מילי מאן דמאחר טפי, אבל קודם ביאת שמש כמעט שפיר דמי. ירושלמי ר' יוסי בר חנינא הוה מצלי עם דמדומי חמה שנא' על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, לעת מצוא של יום. ואע"ג דשעת תפלת מנחה משש שעות ומחצה ולמעלה עד הערב, מאן דמצלי [לה] מפלג מנחה קטנה ולמעלה טפי עדיף, ובלבד שלא ידחה את השעה.

[והאומר דבר שלא שמע מרבו. פי', שלא לומר דבר שלא שמע מרבו מעולם]. [דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב מיבדלת. כיון דאת מצלי של שבת מבעוד יום אי בדלת וקבלת שבת עליך, וא"ל בדילנא]. [וקודם גזירה הוי. עי' פי' ר"ח שבת מ, א]. **פעם אחת נתקשרו שמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה היא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפזרו העבים וזרחה החמה וכו'.** מעשה היה בימי אבותינו הקדומים ז"ל, פעם אחת ערב שבת היה יום המעונן, וכסבורין העם שחשיכה והדליקו את הנירות, ולא הספיקו להתפלל מנחה עד שנשבה הרוח ונתפזרו העבים וראו השמש, ולא התפללו ערבית והיה שהות ביום והתחילו הנרות לכבות. ושאלו לחכמי הדור ואמרו, שאותם שהדליקו הנרות אסורין להדליק ולעשות מלאכה, משום שכבר קבלו עליהם את השבת, אבל שאר אנשי בית מותרין להדליק נר אחר, אבל באותו נר שהדליק לשם שבת אסור ליגע בו ולהוסיף עליו שמן, ואפילו אם כבה אסור לטלטלו וליגע בו עד מוצאי שבת, אבל איש אחר מותר להדליק נר אחר. **ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס וכו'.** וכך עלתה שמועה זו, כל המתפלל של שבת בערב שבת מדעתו בלא טעות, חייב לשבות ממלאכה מיד, שכבר קבל עליו את השבת ומוסיפין מחול על הקדש, ואי בעאי מיכל מקדש, ואע"ג דעדיין לא חשכה לילי שבת. וכן המתפלל שמונה עשרה ברכות של מוצאי שבת בשבת אומר הבדלה על הכוס מיד, ואע"פ כן אסור במלאכה עד שתחשך. **מאי אין לו קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות.** שהלכה כר' יהושע דאמר רשות, משום דרב ושמואל הלכה כרב באסורי דתפלה אסורא היא. והא דאמר בפ"ק בברייתא אי בעית אימא לאפוקי ממאן דאמר תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה, ההיא ברייתא סוברת בתפילת ערבית כרבן גמליאל ולית הלכתא כוותיה. [והני מילי] מי שלא נהג להתפלל אבל אם נהג להתפלל, נעשית עליו חובה ואסור לבטלה. **תנו רבנן מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע, א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רשות.** נקטינן מרבותינו שמה שאמר ר' יהושע רשות, במקום שלא נהגו להתפלל כלל, ואותו תלמיד הוא שלא דיקדק. וכששאל רבן גמליאל כלום יש אדם חולק בדבר זה, השיבו ר' יהושע לאו, מפני שהיה אומר בדעתו שגם רבן גמליאל מודה שהיא רשות, וכיון ששמע שהורה לחובה חזר בו. וסמך בזה שאמרו אם באין אנו לדון אחר רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין שעמד מימות משה. ולא עוד אלא שר' יהושע לא הורה רשות אלא במקום שלא נהגו להתפלל תפילת הערבית כלל, ולפיכך אמר ר' יהושע שלא אמר שהוא רשות, וח"ו שכפר, כי בדעתו אמר, שלא אמרתי לו שהיא רשות לגמרי אפילו במקום שנהגו, כי דכ"ע במקום שנהגו (שלא לעשות כלל) [נעשית עליהן חובה] והתלמיד הוא שלא דיקדק (עליהן חובה). והאידנא פשט דבר זה ונהגו כל ישראל ונעשית חובה, דהא רב דאסיק לקמן (ולפיכך א"ר יהושע שלא אמר שהוא רשות) אם טעה ולא הזכיר של ר"ח, ערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש (רשות ח"ו שכפר בו שלא על) בלילה אלא ביום, ש"מ דאי טעה בזולתי ר"ח כגון בשבתות ויו"ט מחזירין אותו כמו בתפילת חובה. **אלא נוקמיה לר' אלעזר בן עזריה.** למה לא מינו לר' אליעזר בן הורקנוס ומינו לר' אלעזר בן עזריה לנשיא שהיה תלמידו, מפני שהיה זקן מאוד, ותניא בפרק אחד דיני ממונות אין מושיבין בסנהדרין זקן וסריס ומי שאין לו בנים ואכזרי.

מסורת הש"ס

א) סנהדרין קי. וע"ש, ב) סוכה דף כח: וסוף מסכת כלה, ג) [עירובין מ:], ד) [גילה לב.], ה) [לעיל ד: שבת ט:], ו) ס"א רשות והלכתא כדברי האומר חובה ורב אמר הלכה כדברי האומר רשות ע' יומא דף פז:, ז) [בכורות לו. וע"ש בתוס'], ח) [שייך לדף כח.], ט) לעיל לחומרא כצ"ל רש"א, י) עיין רש"ל ורש"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה הואיל וכו' נמי נימא לענין מלאכה ואמאי שרי: (ב) ד"ה שאני וכו' אין איסור בעשיית כצ"ל ותיבת איסורא נמחק:

◆

גליון הש"ס

גמ' והמחזיר שלום לרבו. ברי"ף וברא"ש ליתא להא והמחזיר שלום לרבו: שם דתלמיד חבר הוה. עיין קדושין ד' מ"ו ע"א תוס' ד"ה נראין: שם וקודם גזרה הוה. ע' שבת ד' מ' ע"ב ברש"י ד"ה דהא מעשה. וברשב"א בחדושיו שם:

◆

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, וכן הוא ודאי (דהלכתא כרב) ממה שתקנו פסוקים בין השכיבנו לתפלת ערבית וכן קדיש שלא תקנו בשל שחרית ש"מ דקי"ל תפלת ערבית רשות.

◆

מוסף רש"י

דתלמיד חבר הוה. חכם כמותו אלא שלמד ממנו דבר אחד או יותר (עירובין סג.). **מי בדלת.** פעם אחת נתקשרו שמים בעבים והתפלל רב של שבת מבעוד יום ואמר ליה רב ירמיה לרב מי בדלת מן המלאכה משקבלת עליך שבת (עירובין מ:). **תפלת ערבית רשות.** מפני שהיא כנגד הקטר חלבים ואמורים שאין מעכבין כפרתן (שבת ט:). **בעלי תריסין.** מגינים, תלמידי חכמים הנלחמים במלחמה של תורה (בכורות לו.). **יכול החי להכחיש את המת.** הייתי יכול להכחיש ולומר לא אמרתי (שם). **היאך יכול החי להכחיש את החי.** ודאי כך אמרתי וחזרתי בי (שם).

◆

רב ניסים גאון

אמר רבא [כו'] להזיע וקודם גזירה. איתה מיפרשה במס' שבת בפ' כירה (דף מ.) אמר ר' שמעון בן פזי אמר ר' יהושע בן לוי משום בר קפרא בתחלה היו רוחצין בחמין שהוחמו מערב שבת כו' ראו שאין הדבר עומד התירו להן חמי טבריא ועדיין זיעה במקומה עומדת הודיענו בכאן כי רבי שהתפלל של שבת בערב שבת כבר קיבלה לשבת עליויה ואיחייב לשבות ונאסרו עליו החמין לרחוץ בהן ולא נכנס במרחץ אלא להזיע בלבד וזה המעשה היה קודם שגזרו חכמים על הזיעה לפי מה שיש בהלכה שהזכרנוה אסרו להן להזיע: **אמרי** [עד] כמה נצעריה וניזיל בר"ה צעריה בבכורות צעריה. האי דצעריה בראש השנה שנוי הוא בפרק אם אינן מכירין אותו (דף כה.) דתנן ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו שלח לו רבן גמליאל גוזר אני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בחשבונך ובבכורות (עוד) בפרק כל פסולי המוקדשים (דף לו.) פירשו מעשה (אחר) [אחד] שאירע לר' יהושע עם רבן גמליאל דכסיף ליה קמי רבנן והעמידו על רגליו ברבים עד שנכנסה קנאה בלב כל העם שהיו לשם ושיתקו את המתורגמן וזו היא הגירסא של זו המעשה ר' צדוק הוה ליה בוכרא רמא ליה שערי בסלי נצרין של ערבה קלופה בהדי דאכיל איבזע שיפותיה אתא לקמיה דר' יהושע אמר ליה כלום חלקנו בין כור לחבר אמר ליה הין בא לפני רבן גמליאל אמר ליה לאו אמר ליה והלא ר' יהושע אמר לי הין אמר לו המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש כיון שנכנסו עמד השואל ושאל כלום חלקנו בין בור לחבר אמר לו ר' יהושע לאו אמר לו רבן גמליאל והלא משמך אמרו לי הין אמר לו עמוד על רגליך ויעידו בך עמד ר' יהושע על רגליו ואמר אלמלי אני (מת) [חי] והוא (חי) [מת] יכול החי להכחיש את (החי) [המת עכשיו שאני חי והוא חי היאך חי יכול להכחיש את החי] היה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד עד שרינונו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן העמד: **נוקי** לר' עקיבא לית ליה זכות אבות. איתה בסנהדרין בפרק כל ישראל יש להן חלק (דף צו:) מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים ומאן אינון ר' עקיבא ואיתה נמי בפ' הניזקין דמסכת גיטין (דף נז:): **נוקי** לר' אלעזר בן עזריה שהוא חכם ועשיר והוא עשירי לעזרא הסופר. החכמה שלו גלויה היא וידועה הלא תראה היאך אמר ר' יהושע אין דור יתום שר' אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו באותה המעשה האמור במסכת חגיגה בפרק א' (דף ג) והעושר שלו נמי כבר גרסי' בפרק (במה אשה) [צ"ל במה בהמה] (שבת דף נד) י"ב אלפי עגלי הוה מעשר ר' אלעזר בן עזריה מעדריה כל שתא ובמס' קדושין בפרק האיש מקדש (דף מט) על מנת שאני עשיר אין אומרים כר' אלעזר בן חרסום וכר' אלעזר בן עזריה וייחוסו לעזרא הסופר נמי איתה במנחות בפרק כל המנחות באות מצה (דף נג) אמרו ליה רבנן לר' פרידא (רב עוירא) [ר' עזרא] בריה דרב אבטולס דהוא עשירי לר' אלעזר בן עזריה דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא ובגמרא דפירקין דבני מערבא [הלכה ח] וגם (בפסחים בפרק תמיד) [צ"ל בתענית פ"ד ה"א] גרסינן הלכו ומינו את ר' אלעזר בן עזריה בן י"ז שנה ונתמלא כל ראשו שיבה והיה ר' עקיבא יושב ומצטער ואומר לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יתד להתלות בה ומה היתה יתידתו של ר' אלעזר בן עזריה שהיה עשירי לעזרא: